

NEURUPPIN RESİM ALBÜMÜ  
(NEURUPPNER BILDERBOGEN)'NDEN TÜRK KONULU  
RESİMLERİN ETNOLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ

Yrd. Doç. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (\*)

Neuruppin, Berlin civarında, klasik üslûbun ustalarından Karl Friedrich Schinkel'in (1781-1841) ve ünlü realist romancı Theodor Fontane'nin (1819-1898) doğum yeri olan küçük bir şehirdir. Neuruppin'i bir zamanlar ünlü yapan, adını tüm dünyaya duyuran bir başka özelliği de orada yayımlanan "Neuruppin Resim Albümü" (Neuruppner Bilderbogen)'dür. Bu albümün parçaları (6000 adet) bugün Neuruppin şehir müzesinde sergilenmektedir. Resimleri yapan Gustav Kühn, küçük matbaasında 1810'dan itibaren günlük olayları renkli resimlere dökmeye başlamıştır (1).

Kendi türünde en büyük koleksiyon olarak bilinen bu resimlerde 22000 civarında motif ele alınmış ve bunlar Neuruppin'deki üç matbaada basılarak, yüz yılı aşkın bir süre içinde tüm dünyaya gönderilmiştir. Resimler başlangıçta renkli ağaç baskı (Holzschnitt), 1825'ten itibaren de taşbaskı olarak (Lithografie) yapılmıştır. Konular özetle, dünyanın sırları, hayvanlar dünyası, insanların günlük yaşamı vs.dir. Bu resimlerde, "cennetten kovulan Adem ile Havva"nın yanısıra "İsa'nın Kudüs'e girişi" veya "Bakireler için altın öğütler" gibi özel konulara da rastlanmaktadır. Konu ne olursa olsun, eğitim ve eğlence, dünyadaki varlıklar üzerine bilgilendirme, her halükârda temel hareket noktası olmuştur.

Ağaç oymacılığı, metal işlemeciliği ve ressamlık konusunda eğitimli ve çok yönlü bir sanatçı olan Gustav Kühn, uzun sürecek bu didaktik amaçlı işine büyük-küçük herkesin imanını tazeleyecek ahlâki öğütlerle başlar ve İncil'den öyküler katarak politik enformasyona da yönelir.

(\*) Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

(1) Michael Hinze, "Die wunderliche Welt im Bilderbogen-Kranz, Begegnungen mit Schinkel, Fontane und Gustav Kühn in Neuruppin". Konturen. Magazin für Sprache, Literatur und Landschaft, 4. Quartal, 1992, s. 20 vd.

Bu resimlerde, sade halkın dünyayı nasıl algıladığına tanık oluruz. Gezi imkanı olmayan, hatta bir sonraki köyden öteye geçemeyen insanlar, kendi küçük dünyalarında herşeyi bu resimlerde tatma imkânını bulmuşlardır.

Bu yazımızda, Neuruppin Resim Albümü'nde yer alan üç resim üzerinde duracağız (Padişah Abdülmecid'i, hareminde gösteren dördüncü bir resmin daha varlığını biliyoruz, ancak bunu henüz elde edemedik). Bu resimlerde yansıyan Türk imajının etnolojik (2) çözümlenmesi, yazımızın konusunu oluşturacaktır. Çözümlemede, resimlerin tanımı ve vermek istediği temel düşüncenin yanında kompozisyonu tamamlayan motiflere de ağırlık vereceğiz (3).

Yazıda kullanacağımız resimler 1972 yılında Gertraud Zaepernick tarafından, Wilhelm Fraenger'in katkısıyla gerçekleştirilen baskıdan (Zaepernick, Gertraud, Neuruppiner Bilderbogen der Firma Gustav Kühn, mit einem Beitrag von Wilhelm Fraenger. VEB E. A. Seemann Buch- und Kunstverlag, Leipzig 1972; [Zaepernick]) alınmıştır.

#### **RESİM 1 : (Original Nr. 3134; Zaepernick, Nr 39)**

Asiatisches Familienleben (Die Frauen eingeschränkt und von den Männern unterdrückt gehalten). Taşbaskı, renkli, yatay. Çizen : G. Kühn.

#### **RESİM 2 : (Original Nr. 3135; Zaepernick, Nr. 39)**

Europäisches Familienleben (Die Frauen werden hoch geachtet und den Männern gleichgestellt). Taşbaskı, renkli, yatay. Çizen : G. Kühn. Tarih : 1856.

(2) Etnoloji, "Toplumların yapısını ve evrimini genel çizgileriyle belirlemek amacıyla; her etninin belirtici yanlarını tümüyle bilmeye çalışan insan bilimleri dalı. "Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi". C. 8, Milliyet Yayınları, s.v. Avrupa kültür dairesini araştırma alanı olarak seçen "Volkskunde/Europäische Ethnologie" (Halkbilim/Avrupa etnolojisi) bilim dalının görevlerini şöyle özetleyebiliriz : Bir ulusun kültür birikimini oluşturan unsurların, sosyal ve kültürel yapılar arasındaki iletişimi belirleyen aktarım, dönüşüm ve değişim süreçlerinin mekanizmasını incelemek, etnolojinin başlıca görevlerinden biridir. Çünkü bu yapılar, sosyal grupların dünya görüşünü ve davranış normlarını yansıtmaktadır; bu yapılar, toplumdaki sosyal yaşamın anlaşılmasında anahtar işlevi görür. Bu yapılırken Halkbilim/Avrupa etnolojisi, sosyal ve kültürel yaşamın ilişkiler sistemini, özellikle tarih ve günümüz arasındaki karşılıklı etkileşimi, yani dinamik ve dialektik süreçleri çerçevesinde araştırma rolünü üstlenir. Bkz. Ingeborg Weber-Kellermann - Andreas C. Bimmer, *Einführung in die Volkskunde/Europäische Ethnologie*, 2. Aufl., Sammlung Metzler Bd. 79, Stuttgart 1985, s. 146.

(3) Bkz. Haşim Karpuz, "Fotoğrafta Kompozisyon". *Selçuk Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı : 4, 1987, s. 99,

## TASVİR :

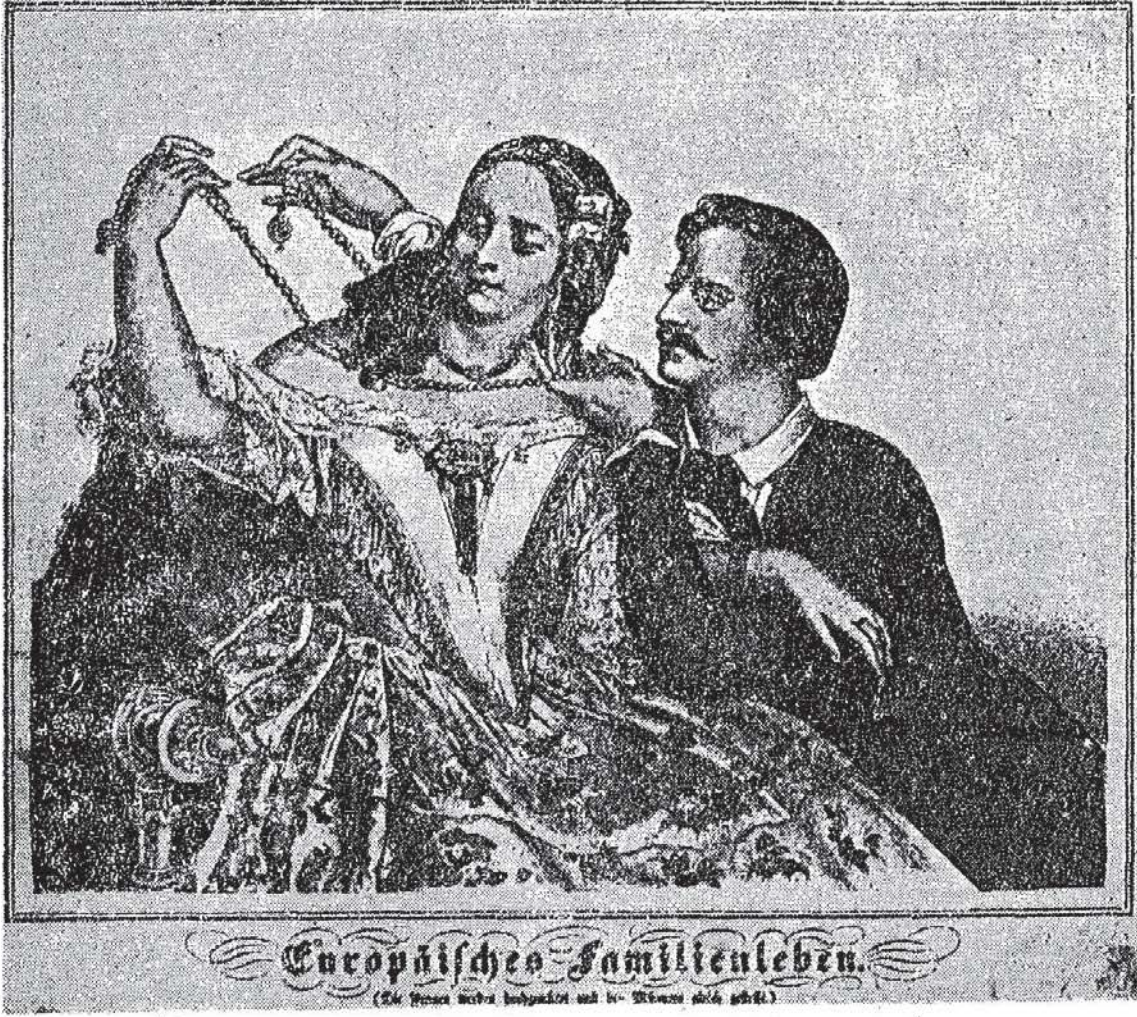
Resim 1'de Asyalı bir çifti görüyoruz. Erkek kanepede oturuyor, kadın ise onun kucağına sokulmuş. Erkek sağ eliyle nargilesini tütürürken, sol elini kadını omuzuna koymuş. Başını da aksi yöne çevirmiş. Kadın sağ eliyle yelpazeye benzer bir nesneyi tutarken, erkeğinin elini avucunun içine almış, yanaklarını, tuttuğu ele dayandırmış. Genel görünüm; mağrur, gururlu bir erkek ve onun tevecühünü kazanmaya çalışan ve bakışları aşağıya yönelik bir kadın.



Resim : 1

Altyazı: Asya tipi aile hayatı. Kadınlar sınırlandırılmış ve erkekler tarafından baskı altında tutuluyor.

Resim 2'de Avrupalı bir çift var. Kadın bir koltukta oturuyor, erkek ise diz çökmüş durumda. Sol kolunu kadının sol bileğinin altından geçirmiş ve elindeki hediye kolyeyi kadının boynuna takmak



Resim : 2

üzere tutuyor. Kolyenin bir ucu kadının, diğer ucu ise erkeğin, arkaya uzattığı elinde. Kolyeyi takmaktan çok beğendirmeye çabası içinde görüyoruz erkeği. Kadın başını erkekten çevirmiş, küçümser bir eda ile karşıya (aşağıya) bakarken, erkeğin bakışları onun yüzüne yönelik.

Altyazı: Avrupa tipi aile hayatı. Kadınlara büyük değer verilir ve erkeklerle eşit tutulur.

#### YORUM :

Biri'birini takip eden bu iki resim bir kontrast oluşturuyor. Bunu öncelikle erkeklerin bakışında yakalıyoruz: Kendini yelpazeleyen kadına yüz çevirmiş (Asyalı) erkek ile aldığı hediyeyi beğendirmeye isteyen (Avrupalı) erkek, ayrıca efendisinin gönlünü kazanmak için onun eline yüz süren (Asyalı) kadın ile kur yapılan (Avrupalı) kadın arasında tam bir zıtlık var.

İki resim arasındaki kontrastı tamamlayan bazı motifleri şöyle sıralayabiliriz :

Nargile : Özellikle müslüman ülkelerde kullanılan, Arapların "Nargile", İranlıların "Galyan", Türklerin "Nargile" ve "Nargüle" dediği erkeklere özgü bir keyif aracıdır (4) : "Wasserpfeife, ein besonders im Bereich der islamischen Kultur verbreitetes Gerät zum Rauchen : (...) Die Wasserpfeife ist ein unentbehrliches Requisite in jedem Haushalt; nach Gastmählern wird sie herumgereicht und in Teehäusern gibt es W. - Verleiher." (5) Erkeğin gözlerinin kapalı oluşu ve ağzından duman çıkıyor olması, onun kendinden geçmiş, keyf içinde olduğunu gösteriyor. Böylece kendi keyfinde bir Asyalı erkek ile sevdiği kadını kazanma çabası içindeki Avrupalı erkek belirgin bir kontrast oluşturuyor. Ayrıca birinin oturuyor olup, diğerrinin çökmesi bunu destekliyor.

Altyazısı dışında resim, Alman davranış diline (6) göre ilginç mesajlar da vermektedir. Türk çiftin sergilediği anlamlı jestler şunlar :

Erkeğin başının dik durması (den Kopf hoch tragen), onun gururlu (7) ; elini kadının omzuna koymuş olması (die Hand über irgend etwas Lebendiges legen) (8) ise onun efendisi olduğunu göstermektedir. Diğer yandan kadının, erkeğin kucağına yaslanması (jm. um den Bart oder Schnäbel gehen) (9) cilvesini, başı eğik durumda (den Kopf hängen lassen : Mutlosigkeit, niedergeschlagen sein) (10) erkeğin eline yüz sürmesi (Handküssen : Ehrfurcht, Respekt) (11) de saygısını ifade etmektedir.

Resim 2'de görülen Avrupalı çiftin jestleri de, bu bağlamda anlamlandırılabilir. Kadının, boynuna takılmak istenen (bağlılık sembolü) inci kolyenin tek ucunu kontrolünde tutması ve tek elini erkeğin kolu üzerine koyarak sahiplenmesi önemli görünüyor.

Altyazıları ön plana alarak yapılabilecek bir yorum, karşılaştırmalı aile araştırmasını (12) gündeme getiriyor. Aile, etnolojik açıdan

(4) Bkz. Nurettin Rüştü Büngül, **Eski Eserler Ansiklopedisi**, 2. Cilt. Tercüman 1001 Temel Eser No. 95, s. 29-30.

(5) Walter Hirschberg (Hg.)a, a.g.e., s. 515.

(6) Bkz. Max S. Kirch, **Deutsche Gebärdensprache**, Helmut Buske Verlag, Hamburg 1987.

(7) Bkz. Max S. Kirch, a.g.e., s. 69.

(8) Bkz. Max S. Kirch, a.g.e., s. 68.

(9) Bkz. Max S. Kirch, a.g.e., s. 67.

(10) Bkz. Max S. Kirch, a.g.e., s. 69.

(11) Bkz. Max S. Kirch, a.g.e., s. 19.

(12) "Komparative Familienforschung"; terim için bkz. Walter Hirschberg (Hg.), **Neues Wörterbuch der Völkerkunde**, (Ethnologische Paperbacks), Dietrich Reimer Verlag, Berlin 1988, s. 146.

genel anlamıyla sosyal bir birim, ebeveyn ve çocuklar arasındaki ilişkiler yumağıdır (13). Resimde, iki farklı dünyaya ait aile tipi aynı düzlemde (tek eşlilik), yani çekirdek aile olarak ele alınmıştır. Görüldüğü gibi aile kavramı tam olarak ortaya konmamakta, aile yaşamı sadece kadın-erkek ilişkisinde temellendirilmektedir. Özellikle kadının, erkeğin yanındaki, dolayısıyla da erkeğin etkin olduğu bir toplumdaki konumu ön plana alınmıştır. Burada Batılı etnologların, birçok ülkede yaşama biçiminin farklılığının bilincinde olarak, günümüzde de kabul ettikleri Asya tipi kadın-erkek rol dağılımı şöyledir (ki bu halen özellikle taşrada büyük ölçüde geçerlidir) : Gençler, geleneksel olarak ev dışında icra edilen baba mesleğine yönelirken, kızlar ev işlerinde anneye yardım ederler. Bu onların, anneleri gibi faaliyetlerinde ev ve komşu sınırları içine hapsedilmesi demektir ('Während die Jungen traditionell ihrem Vater bei seiner beruflichen Tätigkeit helfen, die in der Regel außer Haus stattfindet, müssen die Mädchen die Mutter bei der Hausarbeit unterstützen. Sie sind also wie diese in ihren Aktivitäten auf den Bereich des Hauses und der Nachbarschaft beschränkt.' (14). Böylece Asya tipi ailenin pederşahi (paternal) resmedildiği görülmektedir. Gerçi resimde aile içindeki rol dağılımı konusunda bu kadar ayrıntılı bilgi yoktur; ancak yine, babaların kızlarını ergenlik çağına (13-15 yaş arası) erdikten sonra bir an önce evlendirme yanlısı oldukları, ve o yaştaki kızların da eş seçme konusunda fikir yürütecek durumda olmadığı göz önünde tutulursa (Die Väter sind daran interessiert, die Mädchen möglichst bald nach dem Erreichen der Pubertät zu verheiraten. Da dies in einem Alter zwischen 13 und 15 Jahren geschieht, haben die Mädchen kaum einen Einfluß auf die Wahl des Ehepartners.') (15), resim 1'deki kadının, erkeğin otoritesini kabullenışı daha kolay anlaşılabilir.

### RESİM 3 : (Original Nr. 2871; Zapernick, Nr. 40)

Sonst - Jetzt (Galantes Benehmen der Franzosen in der Türkei). Taşbaskı, renkli, dikey. Çizen : G. Kühn. Tarih : 1856. Zapernick'in (s. 64) bu resim çifti ile ilgili açıklaması şöyle :

"Im Krimkrieg (1853 bis 1856) zwischen Rußland und der Türkei stand Frankreich auf türkischer Seite. Die Bilder und das dazuge-

- (13) Bkz. Walter Hirschberg (Hg.), a.g.e., s. 145. ("Familie, das Geflecht von Beziehungen, die zwischen Eltern und Kindern bestehen. Die F. in diesem Sinne wird auch Kernfamilie oder Kleinfamilie genannt").
- (14) Peter Heine, *Ethnologie des Nahen und Mittleren Ostens. Eine Einführung.* (Ethnologische Paperbacks), Dietrich Reimer Verlag, Berlin 1989, s. 170.
- (15) Peter Heine, a.g.e., s. 170.

hörige Gedicht zeigen in scherzhafter Form, wie die galanten französischen Soldaten den einheimischen Herren die Gunst der türkischen Schönen streitig machen. Der Verfasser des Gedichts ist vermutlich ebenfalls G. Kühn."

**TASVİR :**

Bu resim iki ayrı bölümden oluşuyor (3a ve 3b) : Sonst başlığı altında, bir Türk erkeği ile iki kadın görülüyor. Çiçeklerle donanmış, arka planda bir cami minaresi ve iki kubbenin yer aldığı bahçe içinde ayakta duruyorlar. Bahçenin arka planını ayrıca hurma ağaçları



3 a — war bei anderer Ehre die Herren ist und er,  
 Sein frohes Auge führt der Frauen alle Blick,  
 Ich war vor die Schenke und auch die Frauen zugleich  
 Und verließ die Hand der Frauen, nur in der Liebe reich.  
 Des Adems bei der Käse im verfahren Schritt,  
 Zu gingen vier Böhnen, so leichtlich auch so still!

1841 n. Eigentum No. 2601.

Resim : 3 a



3 b — sich! Ich wohl gefast als Schürmocher vor der Ehre,  
 Denn, Meiner Artig zu hören, wunderbarlich ist es sagen.  
 Stauschlich, immer Stauschlich, auf die mit Colours,  
 Die Blumenfrüchte machen, mit French verfahren zu.  
 Da nicht von dem verfahren, a Stück! würde Zeit!  
 Sein Dachs kann so und schön, a großes Gespräch!

Neu-Puppen, zu haben bei Gustav Kühn

Resim : 3 b

tamamlıyor. Diz altına kadar inen şık elbisesiyle, iki kadının ortasında bulunan genç ve bıyıklı erkek sağ eliyle kuşağına soktuğu kılıcının kabzasını tutmuş, sol elini ise kabzanın üstüne dayamış. Bakışları karşıya yönelik. İki yanındaki hanımları koluna takmış, bahçe sefası yapıyor görünümü vermekle birlikte, akli başka yerde imiş gibi bir izlenim uyandırıyor. Bu izlenimi kuvvetlendiren önemli bir nokta, hanımların da, daha çok hüznünlü gözlerle aksi yönlere bakması. Giyimlerine ve takılarına bakılırsa, bu hüznün sebebi maddi değil (bkz. resim 3a).

Resim altında altı dizeli bir manzum metin yer alıyor :

Sonst - war bei strenger Sitte der Harem fest und zu,  
Kein freches Auge störte der Frauen stille Ruh,  
Ich nur war ihr Gebieter und auch der Mann zugleich,  
Es herrschte Lust und Wonne, nur in der Liebe reich.  
Des Abends bei der Kühle im duftenden Busket (Buket?),  
Da gingen wir spazieren, so traulich und so nett!

Genç adamın ağzından eskiden yaşanan güzelliklerin bir tasviri yapılıyor :

Eskiden - Haremin adabınca gözetilirdi her yer  
Hanımların rahatını bozamazdı yabancı gözler  
Hem sahibi hem de kocaları bendim sadece,  
Her yer arzu ve neşe, aşk sürerdi günlerce.  
Akşamın serinliğinde mis kokulu bahçede,  
Gezerdik başbaşa, gün de bir bize, gece de. (Çev. AOÖ.)

Jetzt başlıklı ikinci resimde ise iki Fransız subayı, iki kadın ve bir Türk erkeği var. Mekan bir konağın penceresinin altı. Sağ tarafta iki şık ve atletik yapılı Fransız askeri ellerindeki çiçek buketlerini penceredeki hanımlara sunuyorlar. Askerin biri elini kılıcının kabzasında tutuyor. Hanımlar ise askerlere hayranlık ve arzuyla bakıyorlar. Hatta biri çiçeği almak üzere elini uzatmış. Solda ise, gördüğü bu manzara karşısında gözleri fıltaşı gibi açılmış Türk erkeği, ama bu kez yaşlı olarak tasvir edilmiş : Sakallı ve göbekli. Kuşağında bir hançer ve pıstol var. Parmakları şaşkınlığını gösterircesine açık. Arka planda bir caminin iki minaresi ve iki kubbesi görünmekte. Ve bir de, insan yüzü gibi resmedilen hilâl; öyle ki, aşağıdaki duruma hınzırca gülüyor (bkz. resim 3b).



Resim altında, yine manzum altı dize yer alıyor :

Jetzt - Steh' ich wohl gerüstet als Schildwacht vor der Thür,  
Denn, Weiber streng zu hüten, unmöglich ist es schier.  
Franzosen, unsere Freunde, sind da mit Galant'rie,  
Die Blumensträuße sprechen, die Frau'n verstehen sie.  
Da möcht' man doch verzweifeln, o Allah! welche Zeit!  
Kein Dolch kann da uns helfen, o großes Herzeleid!

Şiir, yine Türk erkeğinin ağzından kaleme alınmış ve içinde bulunduğu zor durumdan hoşnutsuzluğunu dile getiriyor. Bunu yaparken rakiblerinin kimliğini de açıklıyor :

Şimdi - Bekçi gibi silahlı duruyorum kapıda,  
Zira, hanımları korumak zor hele bu çağda.  
Fransız dostlarımız pek mültefit, pek nazik,  
Çiçekler dile gelmiş, hanımlar anlıyor, yazık.  
Ümidim yok Allahım, ne günlere kaldık!  
Hançer bile çare değil, biz dertlere kandık! (Çev. AOÖ.)

#### YORUM :

İki resmi yanyana koyduğumuzda, yine belli noktalarda kontrastlar beliriyor. Bunu, öncelikle Türk erkeğinin resmedilişinde görüyoruz. Bir tarafta kendinden emin, güçlü (eli kılıcında), genç ve yakışıklı bir erkek; diğer tarafta ise yaşlı, göbekli ve iktidarsız (kılıç artık başkasının elinde) bir adam. İkinci kontrast kadınların bakışlarında. İlkinde boş ve hüznü gözlerle etrafa bakan hanımların bu kez belli hedefleri var : Fransız askerleri. Değişmeyen bir tutum var ki, o da Türk erkeğinin hem koca hem de hami rolünde olması.

Her iki durumda da kadınların gözetim altında tutulduğunu görüyoruz. Hasbahçenin güvenli duvarları içinde sıkı koruma altındaki hanımlar dış dünyaya açıldıklarında da yine kontrol altında tutuluyor. Bunu resimlerde dile gelen ama aynı zamanda resim altı yazılarla da pekiştirilen bir eleştiri olarak görmeliyiz. Eleştiri, kadınlara güvenmeyen erkeklere yöneliktir. Avrupalı etnologlar bu güvensizliğin nedenini şöyle açıklıyorlar : "Kızlar, aile için daha çok bir külfet olarak görülürler. Bunun sebebi, onların ileride aileye leke sürebilecekleri konusunda aranmalıdır; bunun olmaması için, bir kız,

evlenip kocasının himayesine girene kadar iyi korunmalı ve gözetilmelidir." (Die Mädchen werden vielmehr als eine Belastung für die Familie angesehen. Der Grund dafür ist in der Befürchtung zu suchen, daß sie der Familie in der Zukunft Schande breiten könnten; damit dies nicht geschieht, muß ein Mädchen geschützt und bewacht werden, bis die Tochter nach der Heirat in die Obhut des Ehemannes übergeht.) (16). Evlenene kadar baba ve kardeş kontrolündeki kadın daha sonra kocasının himayesine giriyor. Dolaylı olarak burada bir de sosyal bir ahlâk anlayışından söz edilebilir.

### AHLÂKÎ BOYUT :

Osmanlı (Türk) toplumunda her bireyin, aileden, meslekten, ait olduğu zümreden ve taşıdığı rütbeden doğan (haddine düşen) belli bir sorumluluk alanı vardır. ("Das individuelle Verhalten in der osmanischen Gesellschaft war eng an die Vorstellung von einem **hadd**, einer >äußeren Grenze< gebunden, die durch eine Reihe von Faktoren - Familie, Position, Klasse und Rang - definiert war." (17). Sorumluluk alanına giren, yani himayesindeki kişilere yönelik hareketleri aynı zamanda kendi şerefine karşı alınmış bir tavır olarak görmek, Osmanlı ahlâk anlayışının bir parçasıdır. Kendi alanına yapılan her türlü müdahale sadece kişisel bir sorun olarak görülmez, aynı zamanda sahip olduğu statüye ve makamına da yönelik kabul edilir. Bu da belli bir yaptırım gerektirir. ("Seinem **hadd** entsprechend hatte jeder Osmane seine persönliche Ehre, şeref, als ein direktes und wesentliches Merkmal seiner Stellung im Leben und seiner Position innerhalb der herrschenden Klasse. Jeder Eingriff in die von seinem **hadd** gedeckten Rechte war ein Angriff auf diesen **şeref und damit nicht nur eine persönliche Beleidigung, sondern ein Angriff auf seinen Status und sein Amt, der vergolten werden mußte, wollte er diese behalten.**" (18)

Resim 3'ün altyazısını yukarıdaki bilgiler ışığında değerlendiresek, Osmanlı Türk erkeğinin durumu daha belirginleşiyor. Bir yandan himayesindeki kadınları korumak (Steh' ich wohl gerüstet als Schildwacht vor der Thür (...), Weiber streng zu hüten), diğer yandan dost bildiği Fransızın (Franzosen, unsere Freunde...) hakka tecavüzünü önlemek zorunda. İki arada kalmanın verdiği bir çaresiz-

(16) Peter eHine, a.g.e., s. 169.

(17) Fischer Weltgeschichte, Bd. 15: Der Islam, Die islamischen Reiche nach dem Fall von Konstantinopel. Hg. von G.E. von Grunbaum. Frankfurt a. M. 1971, s. 98.

(18) A.g.e., s. 98 (Die Grundlagen des persönlichen Verhaltens in der osmanischen Gesellschaft).

lik içinde (Da möcht' man doch verzweifeln, o Allah! welche Zeit!). Yaptırımı (intikamı) da faydasız görüyor (Kein Dolch kann da uns helfen). Ya da kendinde artık o gücü görmüyor. Burada Alman gözüyle, o dönemdeki Osmanlı - Fransız ilişkilerine de kısaca bakmamız gerekiyor.

### TARİHİ BOYUT :

Zaepernick'in resim 3'le ilgili verdiği bilgiden anlıyoruz ki, burada Kırım Savaşı (Krimkrieg, Krieg Rußlands gegen die mit Frankreich und England verbündete Türkei, 1853 bis 56. Der Hauptkampf ging um Sewastopol, das 1854/55 von den Franzosen und Engländern eroberet wurde. Im Pariser Frieden von 1856 verzichtete Rußland auf eine Kriegsflotte im Schwarzen Meer (bis 1871), trat S—Bessarabien ab.) (19) sırasındaki Osmanlı - Fransız ilişkileri yansıtmaktadır. Avrupalı tarihçilere göre, 19. Yüzyıl'da "Boğazın hasta adamı" denilen (der kranke Mann am Bosphorus) Osmanlı Devleti, zaafiyet içinde, İngiltere, Avusturya ve Fransa'nın desteği olmasa Rusya'ya boyun eğecek durumdadır (20). Rusya'nın İstanbul'a hakim olması, o dönem Alman (Prusya) dış politikasının lehine olacaktır; çünkü Ruslar İstanbul'da kaldığı müddetçe Avusturya ve Almanya için daha az tehlikelidir; zaten Bismarck (Fransa'ya hoş görünmek uğruna) Kırım Savaşı'na Türkiye lehine katılmak istememiştir (21). O zamanın büyük devletleri İngiltere, Fransa ve Rusya'nın dolayısıyla da Prusya'nın aralarındaki rekabetin temelinde, zayıflayan Osmanlıdan bir diğerinin kendi aleyhine çıkar sağlamaması gereği yatıyordu. Halbuki, Kırım Savaşı sonunda imzalanan Paris Antlaşması (1856), Fransa ve İngiltere'ye Osmanlı Devleti içinde etki alanı sağlamıştır (22). Böylece Almanın çizdiği resimde Fransa'nın dostluğu uzak mesafeden değişik bir şekilde ifadesini buluyor.

Osmanlıların 15. Yüzyıl'dan beri Avrupa'da çok önemli bir tehdit unsuru olarak belirmesi, özellikle Almanya'da Türk tehlikesine karşı yazıların, şiirlerin kaleme alınmasına neden olmuştur. Halk edebiyatında "Türkenlieder" diye bilinen şarkılarda, "din düşmanı, gaddar, zorba, kan emici, şeytani" sayılan Türklerden, Türk sefer-

(19) **Der Volksbrockhaus**, 15. neu bearbeitete Aufl., Wiesbaden 1975, s.v.

(20) Bernd Rill, **Kemal Atatürk**, Rowohlt Bildmonographien 346, Hamburg 1987, s. 14 vd.

(21) Süleyman Kocabaş, **Pencermenizm'in "Şark'a Doğru" Politikası. Tarihte Türkler ve Almanlar**. Vatan Yayınları, İstanbul 1988, s. 33 vd.

(22) Brigitte Heinrich - Jürgen Roth, **Partner Türkei oder Foltern für die Freiheit des Westens?** Rowohlt aktuell: 160, Hamburg 1973, s. 23, 26, passim.

lerinden duyulan korku büyük ölçüde dile gelir (23). Bunlardan biri de, işte Rus - Türk savaşını ve Türke karşı Fransa - İngiltere ittifağını konu alan, 1855 tarihli "Ein ganz neues Kriegslied von Rußland und der Türkei" başlıklı şarkıdır. İçinde, 1855 Kırım Savaşı'nda yenilen Rus Çarı I. Nikola (1825 - 1855)'nin kahraman olarak nitelendiği bu şarkıda, 1828 - 1829 Osmanlı - Rus Savaşı'ndan ve bunun sonucunda Türklerin (14 Eylül 1829 Edirne Andlaşması) yenilmesinden duyulan sevinç anlatılmaktadır. Görüleceği gibi, İstanbul'un işgal edilip, gündemin değişecek olması Almanı sevindirmektedir. Sadece 4. kıtayı buraya alıyoruz (24) :

Frankreich war nun gleich bereit, Hurrah!  
Und hat mit England sich vereint, Hurrah!  
Der Bosphorus wird nun besetzt  
Und ein anderes Wort geschwätzt, Hurrah!

Yine 1845'te basılan bir başka Almanca şarkı, gençleri neş'eyle cimnastik yapmaya çağırırken, Osmanlı'nın Rusya karşısında düştüğü yenilgiye atıfta bulunuyor (25) :

Nun da macht man doch nicht so ein trübes Gesicht,  
Sind wir Alle doch keine Türken nicht.

(mealen : Orada öyle Türk gibi yüzünü asma!)

Zaepernick (s. 64) açıklamasında, Fransızların bu kez Türklerin yanında çarpıştığı Kırım Savaşı'na değinerek, Türk - Fransız ilişkisine resim 4'ün konusu bağlamında şu yorumu getiriyor : "Rusya ve Türkiye arasında geçen Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Fransa, Türk tarafını tuttu. Resimler ve bunlara ait şiirler, Fransız askerlerinin Osmanlı beyleriyle, güzellerin kalbini kazanma konusunda nasıl rekabet ettiklerini şakayla karışık göstermektedir." Bilinen bir şey varsa, o da elini Fransıza veren Osmanlı'nın (Kırım Savaşı sonrasında) kolunu kaptırmış olmasıdır.

(23) Ayrıntılı bilgi için bkz. Şenol Özyurt, **Die Türkenlieder und das Türkenbild in der deutschen Volksüberlieferung vom 16. bis zum 20. Jahrhundert.** Motive, Freiburger folkloristische Forschungen, Bd. 4. Wilhelm Fink Verlag, München 1972, s. 21 vd.

(24) (Fl. - Blatt. Fünf neue Lieder. (...) 3. Ein ganz neues Kriegslied von Rußland und der Türkei. (...) Zweibrücken, 1855. Druck von A. Kranzbühler. Original im Nachlaß von Louis Panck = DVA Bl<sup>a</sup> 00479.) Şenol Özyurt (a.g.e., s. 404, Lied-Nr. 109)'tan naklen.

(25) **Turnlieder.** Hrsg. bei Einweihung der Turnanstalt in Zittau, Zittau und Görlitz 1845, s. 15.

Burada ikincil derecede önemli olmak üzere, tarihi boyutu olan ve Almancaya da girmiş bir sözcük üzerinde durmak istiyoruz: **Turkos**. Kırım Savaşı'nda Fransız ordusunda hizmet gören Cezayirli askerler, kıyafetleri nedeniyle "Turkos" [tyrko'l] olarak isimlendirilir (26). Daha sonraki yıllarda yapılan Alman-Fransız savaşları (1866 ve 1870-71) üzerine söylenen bir halk türküsünde (Bayrische Kriegs-Schnaderhüpfel) bu niteleme, ayrıca "aptal bir ırk" (die damische Rass') pekiştirmesiyle aynen karşımıza çıkıyor (27) :

**4. Dö Turkos, dö Zuav'n, dö Zephirl, dös G'fraß!  
Mir freu'n uns scho'lang auf die damische Rass!**

#### **SOSYAL BOYUT :**

Resim 3'ün okuyucuya verdiği bir mesaj da, Osmanlı toplumunda çok evlilik yapılması gerçeğidir. Burada çok evlilikten "Polygynie", yani erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi anlaşılmalıdır. Etnologlar "Polygynie"nin bir çok ekonomik, sosyal ve etnik faktörler tarafından teşvik edildiğini belirtiyorlar. Buna göre bu tür evlilikler daha çok toprağa bağlı ve hayvancılıkla geçim sağlanan yerlerde yapılır. Tarımsal işlerin üstesinden gelinmesinde ihtiyaç duyulan işgücü, böylece hem aile içindeki kadın sayısının hem de doğacak çocukların sayısının artmasıyla sağlanır. Söz konusu ekonomik şartlarda yaşayan toplumlarda çocuk ölümleri genellikle yüksek olduğundan, eksilen çocuk, ikinci kadının yaptığı doğumla telafi edilmektedir (28).

#### **DİNİ BOYUT :**

En basitinden en kompleksine kadar tüm toplumlarda rastlanan evrensel bir olgu ve sosyal yaşamı belirleyen önemli bir etken olarak bir de dinden söz etmek gerekiyor. Gerek resimlerin arka planını oluşturan cami görüntüleri, gerekse çok evlilik anlayışı, Türk insanının müslüman bir toplumun üyesi olduğunu vurgulamaktadır.

İslâm dünyasında bazı mekanların işlevi, etnologların dikkatini çekmiştir. Bunlardan biri de müslümanlar için genel olarak merkezi bir önemi olan cami (ve çevresi) olmuştur. "Von zentraler Bedeutung ist auch der Standort der Hauptmoschee einer Stadt. Häufig war und

(26) Bkz. dipnot 19, s.v.

(27) F. W. Freih. von Dittfurth, **Historische Volkslieder der Zeit von 1756 - 1871**. Berlin 1871-72. 5 Teile. burada : V : 1870-71. erster Teil, Nr. 16. Paul Sartori (Hg.), **Das deutsche Volkslied**, ausgewählt und erläutert von Prof. Dr. Julius Sahr, 4. Aufl., Berlin und Leipzig 1924, Nr. 19. [Sammlung Göschen]'den naklen.

(28) Bkz. Walter Hirschberg, a.g.e., s. 108.

ist sie von mehreren Seiten zu erreichen und bildet in vielen Fällen das Zentrum eines auf sie zulaufenden Straßen und Gassensystems von Wohn- und Geschäftsstraßen. Diese Lage symbolisiert zugleich ihre zentrale Bedeutung für die islamische Gesellschaft generell.”(29) Heine, caminin şehir içinde optik bir ilgi odağı olduğuna ve insanlara yön tayin etmede kolaylık sağladığına, hatta şehrin gürültüsünden, kalabalığından, telaşından etkilenenler için bir sükunet ortamı işlevi gördüğüne değinmektedir (30) :

Ekonomik yönüne değindiğimiz çok evlilik, buna belli şartlarda müsade eden İslâm dininin sosyal yaşamda bir yansıması olarak da değerlendirilmelidir. “Şayet yetim kızlarla evlendiğiniz takdirde onlar hakkında adaleti yerine getirmeyeceğinizden korkarsanız, size helal olan başka kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. O kadınlar arasında da adaleti sağlayamayacağınızdan korkarsanız bir tane alın. Yahut sahip olduğunuz cariyelerle yetinin. Haksızlık etmemeniz için en uygun olan budur. Nisa : 3.” (31) Adı geçen surede yer alan “yetim” kavramının çağrıştırdığı sosyal şartların etnolojik gerekçesi şöyle : Doğal veya savaş nedeniyle erkek ölümlerindeki orana bağlı olarak, kadın sayısının artması gibi nüfus dengesizlikleri, çok evlilik kurumunun oluşmasına sebep olabilir. “Selbstverständlich vermag ein bevölkerungsmäßiges Ungleichgewicht (Frauenüberschuß, bedingt durch eine höhere natürliche Sterblichkeitsrate der Männer oder häufige Kriegszüge) ebenfalls zur Einrichtung einer -zeitweiligen-Polygynie führen.” (32) Böylece resim 3’de, erkeğin sağına ve soluna aynı konumda yerleştirilen kadınlarla, savaşın eksik olmadığı Osmanlı - Türk tarihinde, aynı zamanda sosyal bir çözüm olarak da uygulanan çok evlilikte eşler arasındaki adalet sorununa, dolaylı bir anıştırma yapılmış gibi görünmektedir.

## SONUÇ :

Neuruppin Resim Albümü’nde Asya ve Türkiye’deki aile yaşamı ile erkeklerin dünyasını konu alan resimleri incelemeye çalıştık. Batı’da özellikle 18. yüzyıldan itibaren resim sanatında da kendini gösteren Türk modası (oryantalizm), halk sanatına da şu ya da bu şekilde yansımıştır. Taner Timur, Avrupa’daki bu olguyu genel olarak şöyle açıklıyor : “Aydınlanma yüzyılında farklı kültür ve uygarlık-

(29) Peter Heine, a.g.e., s. 61.

(30) Bkz. a.g.e., s. 62. (dipnot)

(31) Kur’ân-ı Kerim Ansiplopedisi, c. 1, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul 1988, s. 93.

(32) Walter Hirschberg, a.g.e., s. 109.

lara ilgi artınca ve Avrupalı ülkeler ulusal kimliklerini ön plana çıkarmak için değişik - hatta karşıt - referanslar aramaya başlayınca Osmanlı modasının da yoğunluk kazanması kaçınılmazdı. Özellikle Fransa merkezli bu modada uluslararası politikanın gereksinimleri de rol oynamıştır. Fakat asıl nedenin, Türk' ile Müslüman'ın aynı anlama geldiği bir çağda Osmanlı toplumundaki 'harem' ve 'cariye' olgularının, esir pazarlarının ve doğulu erotizmin Batı muhayyilesini kamçılması olduğu söylenebilir." (33) Nitekim incelemeye çalıştığımız resimlerde konu ağırlıklı olarak "haremdaki kadın"dır. Asya'daki aile yaşamı etnomerkezci, başka deyişle Avrupa merkezci (resimlerdeki kontrastif yaklaşım bunu kanıtlamaktadır) bakış açısıyla (34) özellikle kadın-erkek ilişkisi temeli üzerinde ele alınmıştır. Gözlemci, Asya (ve Türk) toplumlarının kural ve değerleri konusunda yargıda bulununken kendi toplumunun kural ve değerlerini kullanma eğilimindedir (35). Özellikle resim 1 ve 2'nin altyazılarındaki yargılayıcı ifadeler, resimlerdeki görece olgusal (fenomenolojik) bir tutumu olumsuzlamaktadır.

19. yüzyıl Avrupa'sında Türke karşı olumsuz bakış açısının sebeplerinden bahsederken Roderic H. Davison, birinci olarak din faktörünü, ikinci olarak da Avrupa'da gelişen üstünlük duygusunu öne sürmektedir (36). Resimlerde, özellikle vurgulanan "cami" motifi ve Fransıza muhtaç bir Osmanlı imajı bunun kanıtı olmalıdır. Ayrıca Alman - Fransız çekişmesinin bir yansıması olarak gördüğümüz resim 3, sömürgeciliğin resmi siyaset ve doktrin haline geldiği 19. yüzyılda devam eden oryantalist resim bağlamında, halkı sadece estetik açıdan eğitmek ve dış dünya hakkında aydınlatmak değil, aynı zamanda söz konusu doktrin yönünde şartlandırmak işlevini de yerine getirmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, Osmanlı diyarında "harem", "hasbahçe", "cariye" gibi motiflerle, Fransızların kapısını araladığı gizemli, ekzotik bir dünyanın müjdesi verilmektedir.

Resimlerde, konunun işlenişinde iki türlü eğilim görülüyor: 1. Genelleme: Asya (aynı şekilde Avrupa) tipi aile denince bir çok ül-

(33) Taner Timur, "Oryantalist Resim Tarihiyle İlgili Notlar". *Tarih ve Toplum*, Sayı 112 (Nisan 1993), s. 35.

(34) **Ethnozentrismus**: »jene Weltanschauung, nach der die eigene Gruppe das Zentrum aller Dinge ist und alle anderen im Hinblick auf sie eingestuft und bewertet werden« (...) Der E. der industriellen Zivilisation wird auch als »Eurozentrismus« bezeichnet. Bkz. Walter Hirschberg, a.g.e., s. 136.

(35) Bkz. **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C. 8, Milliyet Yayınları, s. 3875. (Etnomerkezcilik).

(36) Roderic H. Davison, "Türkiye'nin Batı'daki Tarihsel İmajı". *Tarih ve Toplum*, Sayı : 109 (Ocak 1993), s. 35.

İke bir çırpıda aynı kefeye konulmaktadır (Resim 1 ve 2), dolayısıyla, Avrupa ve Asya sözcükleri sadece fiziki kara parçalarını isimlendiriyorlar, aynı zamanda farklı iki kültür dairesini ifade ediyorlar. Diğer yandan Türk-Fransız ilişkisi sonucu olabilecek münferit rekabet olayı yaygınmiş gibi sunulmaktadır (Resim 3b). 2. Özele indirgeme : Ebeveyn ve çocuklar arasındaki ilişkilerin toplamı olan aile yaşamı sadece kadın-erkek ilişkisine indirgeniyor. Osmanlı ailesinin dış faktörlerden etkilenecek duruma gelmesi, yani bir anlamda evrim geçirmesi, sadece Fransız askeriyeye karşılaşma motifiyle gösteriliyor. Aynı şekilde, Osmanlı - Türk toplum yaşamının İslâm merkezli oluşu, cami motifiyle belirtilmiştir.



## KAYNAKÇA

- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C. 8, Milliyet Yayınları, 1986.
- Davison, Roderic H. : "Türkiye'nin Batı'daki Tarihsel İmajı". **Tarih ve Toplum**, Sayı 109 (Ocak 1993), s. 34-38.
- Der Volksbrockhaus**, 15. neu bearbeitete Aufl., Wiesbaden 1975.
- Ditfurth, F.W. Freih. von : **Historische Volkslieder der Zeit von 1756 - 1871**. Berlin 1871-72. 5 Teile.
- Fischer Weltgeschichte**, Bd. 15 : Der Islam, Die islamischen Reiche nach dem Fall von Konstantinopel. Hg. von G.E. von Grunebaum. Frankfurt a.M. 1971.
- Flug - Blatt. Fünf neue Lieder**. (...) 3. Ein ganz neues Kriegslied von Rußland und der Türkei. (...) Zweibrücken, 1855. Druck von A. Kranzbühler. Original im Nachlaß von Louis Pinck = D[eutsches] V[olkslied] A[rchiv] Bl<sup>a</sup> 00479.
- Heine, Peter. **Ethnologie des Nahen und Mittleren Ostens. Eine Einführung**. (Ethnologische Paperbacks), Dietrich Reimer Verlag, Berlin 1989.
- Heinrich, Brigitte - Roth, Jürgen : **Partner Türkei oder Foltern für die Freiheit des Westens?** Rowohlt aktuell : 160, Hamburg 1973.
- Hinze, Michael : "Die wunderliche Welt im Bilderbogen-Kranz, Begegnungen mit Schinkel, Fontane und Gustav Kühn in Neuruppin". **Konturen. Magazin für Sprache, Literatur und Landschaft**, 4. Quartal, 1992
- Hirschberg, Walter (Hg.) : **Neues Wörterbuch der Völkerkunde**, (Ethnologische Paperbacks), Dietrich Reimer Verlag, Berlin 1988.
- Karpuz, Haşim : "Fotoğrafta Kompozisyon". **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, Sayı : 4, 1987, s. 95-100.
- Kirch, Max S. : **Deutsche Gebärdensprache**, Helmut Buske Verlag, Hamburg 1987.
- Kocabaş, Süleyman : **Pançermenizm'in "Şark'a Doğru" Politikası. Tarihte Türkler ve Almanlar**. Vatan Yayınları, İstanbul 1988.
- Kur'an-ı Kerim Ansiklopedisi**, c. 1, Tercüman Alle ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul 1988, s: 93.
- Nurettin Rüştü Büngül : **Eski Eserler Ansiklopedisi**, 2. Cilt. Tercüman 1001 Temel Eser No. 95.
- Özyurt, Şenol : **Die Türkenlieder und das Türkenbild in der deutschen Volksüberlieferung vom 16. bis zum 20. Jahrhundert**. Motive, Freiburger folkloristische Forschungen, Bd. 4. Wilhelm Fink Verlag, München 1972.
- Paul Sartori (Hg.) : **Das deutsche Volkslied**, ausgewählt und erläutert von Prof. Dr. Julius Sahr. 4. Aufl., Sammlung Göschen, Berlin und Leipzig 1924.
- Rill, Bernd : **Kemal Atatürk**, Rowohlt Bildmonographien 346, Hamburg 1987.
- Timur, Taner : "Oryantalist Resim Tarihiyle İlgili Notlar". **Tarih ve Toplum**, Sayı : 112 (Nisan 1993), s. 34-39.
- Weber-Kellermann, Ingeborg - Bimmer, Andreas C. : **Einführung in die Volkskunde/Europäische Ethnologie**, 2. Aufl., Sammlung Metzler Bd. 79, Stuttgart 1985.
- Zaepernick, Gertraud : **Neuruppiner Bilderbogen der Firma Gustav Kühn, mit einem Beitrag von Wilhelm Fraenger**. VEB E. A. Seemann Buch- und Kunstverlag, Leipzig 1972.